

A TÁRSADALMI SZERKEZET RÉGÉSZETI LENYOMATA Adatok a százhalombattai bronzkori tellről

VICZE MAGDOLNA¹ – JOANNA SOFAER² – MARIE LOUISE STIG SØRENSEN³

A tellek kutatása hagyományosan a különböző típusú lelőhelyek kapcsolatára irányuló kérdéseket vizsgál. Az általános alapfeltevés szerint a tellek a legrangosabb helyet foglalták el és központi szerepet játszottak az egyes régiók települési hierarchiájában. A bronzkori Európa tell települései alapján valóban úgy tűnik, hogy egy sajátos településhálózatról van szó, amelyben jól kirajzolódnak az egyes települések közötti különbségek. Mindebben általános az egyetértés a kutatók között, az azonban nem világos, hogy pontosan mit jelentenek ezek az eltérések. Az sem egyértelmű, hogy a konkrét adatokon keresztül hogyan vizsgálhatók a változatos és szerteágazó települési formák párhuzamosan zajló életének társadalmi, politikai és gazdasági dimenziói. A különböző lelőhelyek közötti eltérések minden bizonnyal hatással voltak a települések egykori népességének életére: befolyásolhatták az alapvető emberi kapcsolatokat, a generációs idő érzékelését és az adott helyhez való kötődést is. A lelőhelyek közötti különbségek természetére vonatkozó kérdés ma is érvényes, sőt, még nagyobb kihívást jelent, mint valaha. Régészeti adathalmazunk még mindig hiányos, tekintve, hogy nem rendelkezünk kielégítő összehasonlító adatokkal a különböző típusú lelőhelyekről, kezdve a kis egyrétegű telepek háztartásaitól egészen a sűrűn beépített és hosszú ideig lakott tellekig.

Az ásatásvezetők (balról jobbra): Vicze Magdolna, Mari-Louise Stig Sørensen és Joanna Sofaer

Mint a Százhalombatta-Földvár lelőhelyen folytatott ásatások vezetői mi is erre az alapvető kérdésre keressük a választ. Ebben a tanulmányban nem egyes lelőhelyek összehasonlításán alapuló érveket sorakoztatunk fel, hanem azt mutatjuk be, hogy a jelenleg is zajló ásatásunk mit árul el a tellek természetéről. Különösen foglalkoztat minket az a kérdés, hogy a feltárás alapján az egykor a tellen élő közösségről kirajzolódó elképzeléseink hogyan illeszkednek a települési hierarchia azon modelljeihez, amelyeket a korábbi kutatás felvázolt, illetve mennyiben kérdőjelezik meg azokat.³

Százhalombatta-Földvár kutatástörténetéről, a kitűzött célokról és az alkalmazott módszerekről már korábban beszámoltunk.⁴ Itt is meg kell említenünk azonban, hogy az ásatás elsősorban a településszerkezet, az építészet, a mindennapi élet, a technológia és az anyagi kultúra vizsgálatát célozza meg. Ezen a széles

¹ “Matrica” Museum, Százhalombatta

² Cambridge-i Egyetem, Régészeti tanszék

³ Earle, Timothy – Kristiansen, Kristian (eds): *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe, and Scandinavia Compared* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); Sofaer, Joanna – Stig Sørensen, Mari-Louise – Vicze, Magdolna: Notes from a Bronze Age tell: Százhalombatta-Földvár, Hungary. *TEA – The European Archaeologist. The newsletter of EAA members for EAA members* 38 (2012), 15–16.

⁴ Poroszlai, Ildikó: Excavation campaigns at the Bronze Age tell site at Százhalombatta-Földvár I. 1989–1991; II. 1991–1993. In: *Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1*, ed. Poroszlai, Ildikó – Vicze, Magdolna (Százhalombatta: Matrica Múzeum, 2000), 13–74; Vicze, Magdolna: Excavation methodology on the Százhalombatta Project. In: *Archaeological Investigations in Hungary 2002*, ed. Kisfaludi, Júlia (Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2004), 131–146; Vicze, Magdolna: Excavation methods and some preliminary results of the SAX Project. In: *Százhalombatta Archaeological Expedition. Report 2.*, ed. Poroszlai, Ildikó – Vicze, Magdolna (Százhalombatta: Matrica Múzeum, 2005), 65–80.

1. kép: Légifelvétel a lelőhelyről

2. kép: A 2014-es ásatás

spektrumon belül számos olyan megfigyelést tettünk, melyek jelentősen hozzájárulnak a bronzkori tellek belső térbeli szerkezete és használata, valamint az azokkal kapcsolatos változások megértéséhez. Tisztában vagyunk persze azzal, hogy a régészeti feltárás jellegéből fakadóan az adatok mindig csak az adott lelőhely egy adott részére (azaz a 20 m × 20 m-es szelvényre) vonatkoztathatók. Azt sem szabad elfelejteni azonban, hogy a legnagyobb felületű olyan tervásatásról van szó, amely bronzkori tell telepet kutat Közép-Európában, így az adatállomány, amelyet a kutatás eredményez, páratlanul jelentős és részletes. (1–2. kép)

Az egyik legfontosabb megfigyelésünk a házakkal kapcsolatos. A házak generációról generációra való (át)építése egy nagyon fontos jelenség a tellek életében, azonban kiderült az is, hogy ez messze nem mindig ugyanúgy zajlott. Egyes időszakokban a megújított építmények nem közvetlenül az előzőek helyére kerültek, így a házak mindig valamivel odébb épültek fel. A lehetséges variációk számát tovább növelik az egyes házak alaprajza és felépítménye közötti különbségek, illetve ezek alakulása. Néhány ház eleve kétszintesnek épült, míg másokat valamikor fennállásuk során osztottak több részre.⁵ Ezek alapján az időbeli változás kérdését is szem előtt kell tartanunk a településszerkezet vizsgálata során, mely így még sokkal változatosabb képet mutat, mint ahogy azt a korábbi értelmezések alapján gondoltuk volna.

Az egyes háztartások és a településen belüli közösségi terek kapcsolata szintén nagy változatosságot mutat. A házhelyek között futó gyalogutak például bizonyos időszakokban jelentős szerepet játszottak, majd a terület fokozatos átépítése során akár el is tűnhettek, illetve áthelyeződhetnek.⁶ Ezek a változások

⁵ Sørensen, Mari-Louise et al.: Households. In: *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe, and Scandinavia Compared*, ed. Earle, Timothy – Kristiansen, Kristian (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 122–154; Vicze, Magdolna: Middle Bronze Age Households at Százhalombatta-Földvár. In: *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday. Prehistoric Studies I.*, ed. Anders, Alexandra – Kulcsár, Gabriella – Kalla, Gábor – Kiss, Viktória – V. Szabó, Gábor (Budapest: Prehistoric Society, Eötvös Loránd University, L'Harmattan, 2013), 757–769.

⁶ Vicze, Magdolna: *Some aspects of households at the Bronze Age tell of Százhalombatta-Földvár, MUMOS VII. Őskoros Kutatók VII. Összejövetele, 2011. március 16–18. Százhalombatta, Matrica Múzeum. Ősrégészeti Levelek / Prehistoric Newsletter 13 (2011), 178–189.*

többnyire kis léptékűek, mindössze két vagy három házat érintenek, így a szomszédságban élők kapcsolatáról, döntéseiről tanúskodnak. A 2012–2014-es ásatások során a településszerkezet ennél sokkal jelentősebb változásait dokumentáltuk, amelyek alapvetően befolyásolták a házhelyeket és a településen belül és azon át vezető útvonalakat.⁷ A korábbi ásatási idények során felfedeztünk egy utat, amely a szelvényen belül észak-déli irányban futott, és feltehetően mindkét irányban folytatódott. Az út felületén több méteren keresztül vezető, mély és széles keréknyomot figyeltünk meg (a két kerék közötti távolság 120 cm), amely arra utal, hogy az úton feltehetően nehéz kocsik is járhattak. A jelenleg folyó feltárások során kiderült, hogy az út legalsó rétegeit szándékosan és nagy erővel tömörített, szürke, agyagos alapú talajból készítették, valamint karbantartották és időről időre ki is javították. Részben korábbi ház körüli gazdasági épületek és gödrök helyére építették, majd a hosszú használat során az út nyílt térré szélesedett.⁸ (3. kép)

3. kép: A település úgynevezett „fő útja”

A fent említett két példa úgy tűnik, eltérő irányba mutat a Kárpát-medencei bronzkori telkek – köztük Százhalombatta-Földvár – alapján eddig felállított értelmezési modellektől. A kis léptékű, de folyamatos és dinamikus belső változások egy élő közösség érzetét keltik. Ennek a tényezőnek eddig kevés figyelmet szentelt a kutatás, amely inkább a településhierarchiára koncentrált, és kevésbé foglalkozott a telkek belső átalakulási folyamataival. Második, az útépítéssel kapcsolatos példánk valamilyen központi döntéshozatalra utal: korábbi háztartásokat szüntettek meg és átalakították a települési struktúrát annak érdekében, hogy megkönnyítsék az áthaladást a településen. Ez önmagában természetesen még nem rajzolja ki, hogyan születtek az ehhez hasonló döntések, például együttesen határozott-e a közösség, vagy egy vezető réteg kezében volt az ellenőrzés. Számos további lehetőség is felmerülhet a vizsgálat során. A fenti példák mindenesetre jól tükrözik, hogy az ott élők társadalmi szerveződése jelentősen befolyásolta a tell szerkezetét és annak változásait az idők során. Ez alapján számos további izgalmas kérdés merül fel. Az azonban már világosan kiderült, hogy az egyszerű prediktív társadalmi modellek nem képesek arra, hogy megragadják a közösségek szerveződésének és alakulásának, az egykori életnek a valóságban jellemző, összetett jellegét.

A 2014-es ásatási idényre – mely 1999 óta évente folytatódó kutatáshoz kapcsolódott – június 30. és augusztus 1. között került sor. Ahogy az már megszokott, a munkában idén is részt vettek a budapesti, cambridge-i, pécsi, southamptoni és szegedi egyetemek hallgatói.

⁷ Vicze, Magdolna: Expecting the Unexpected: Százhalombatta-Földvár Surprises Once Again. In: *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*. BAR International Series 2508, ed. Bergerbrant, Sophie – Sabatini, Serena (Oxford: Archaeopress, 2013), 71–76.

⁸ A kérdés részletesebb áttekintését lásd Sørensen, Mari-Louise – Vicze, Magdolna: Locating Household Activities on a Bronze Age Tell. In: *The Archaeology of Household*, ed. Kovács, Gabriella – Madella, Marco – Berzsenyi, Brigitta – Briz i Godino, Ivan (Oxford: Oxbow Books, 2013), 159–178.

AJÁNLOTT IRODALOM

EARLE, TIMOTHY – KRISTIENSEN, KRISTIAN (eds)

Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe, and Scandinavia Compared. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

POROSZLAI, ILDIKÓ

Excavation campaigns at the Bronze Age tell site at Százhalombatta-Földvár I. 1989–1991; II. 1991–1993. In: *Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1*, ed. Poroszlai, Ildikó – Vicze, Magdolna, 13–74. Százhalombatta: Matrica Múzeum, 2000.

SOFAER, JOANNA – STIG SØRENSEN, MARI-LOUISE – VICZE, MAGDOLNA

Notes from a Bronze Age tell: Százhalombatta-Földvár, Hungary. *TEA – The European Archaeologist. The newsletter of EAA members for EAA members* 38 (2012), 15–16.

SØRENSEN, MARI-LOUISE et al.

Households. In: *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe, and Scandinavia Compared*, ed. Earle, Timothy – Kristiansen, Kristian, 122–154. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

SØRENSEN, MARI-LOUISE – VICZE, MAGDOLNA

Locating Household Activities on a Bronze Age Tell. In: *The Archaeology of Household*, ed. Kovács, Gabriella – Madella, Marco – Berzsenyi, Brigitta – Briz i Godino, Ivan, 159–178. Oxford: Oxbow Books, 2013.

VICZE, MAGDOLNA

Excavation methodology on the Százhalombatta Project. In: *Archaeological Investigations in Hungary 2002*, ed. Kisfaludi, Júlia, 131–146. Budapest: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2004.

VICZE, MAGDOLNA

Excavation methods and some preliminary results of the SAX Project. In: *Százhalombatta Archaeological Expedition. Report 2.*, ed. Poroszlai, Ildikó – Vicze, Magdolna, 65–80. Százhalombatta: Matrica Múzeum, 2005.

VICZE, MAGDOLNA

Middle Bronze Age Households at Százhalombatta-Földvár. In: *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday. Prehistoric Studies I.*, ed. Anders, Alexandra – Kulcsár, Gabriella – Kalla, Gábor – Kiss, Viktória – V. Szabó, Gábor, 757–769. Budapest: Prehistoric Society, Eötvös Loránd University, L'Harmattan, 2013.

VICZE, MAGDOLNA

Some aspects of households at the Bronze Age tell of Százhalombatta-Földvár, MUMOS VII. Őskoros Kutatók VII. Összejövedele, 2011. március 16–18. Százhalombatta, Matrica Múzeum. Ősrégészeti Levelek / Prehistoric Newsletter 13 (2011), 178–189.

VICZE, MAGDOLNA

Expecting the Unexpected: Százhalombatta-Földvár Surprises Once Again. In: *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen.* BAR International Series 2508, ed. Bergerbrant, Sophie – Sabatini, Serena, 71–76. Oxford: Archaeopress, 2013.